

SCHELL GERGELY

Amikor megfordul a szeretet rendje: a parentifikáció

„Tejfoggal köbe miért haraptál?”
(József Attila: *Karóval jöttél...*)

A családhoz láncolt gyermek

Vannak gyerekek, írja Augustus Y. Napier, akiket a szülők szorosan magukhoz kötnek, és még felnőtté válásuk után is a származási család centruma felé húzzák. Ők a családhoz láncolt gyerekek. Napier e jelenség három típusát mutatja be, a következőkben erről fogok beszélni.

A szülőszített gyermek helyettes szülő funkciót lát el saját szülei mellett. Néha ez csak annyit jelent, hogy a felnőttek feladatait végzi el. Azonban az esetek nagy részében a szüleiről való gondoskodás látható és láthatatlan formáit is magába foglalja ez a szerep. A gyerekek két generációval is feljebb vannak léptetve, hiszen saját szüleik felett kell anyáskodniuk vagy atyáskodniuk.

A házastársi vagy partneri gyermeket a szülő egyenrangú félnek tekinti. A gyermekek számára óriási teher, ha életkoruknál felnőttesebben kell viselkedniük, ha nem élhetik meg gyermeki igényeiket, szükségleteiket. Ilyenkor a konkrét vagy érzelmi értelemben egyedül maradt szülő ellenkező nemű gyermekét maga mellé emeli.

Az infantilizált gyermek konkrét függőségi viszonyban van szüeleivel, gyermeki pozícióban ragad. Szemben a szülőszített gyermekkel, őt az éretlenségre, inkompetencia érzésére kényszeríti a családja.

A fenti jelenségek háttérben leggyakrabban az áll, hogy vannak szülők, akiknek fájdalmasan nagy szükségük van gyermekükre, és – többnyire tudattalanul – különféle módokon akadályozzák az önállósodást, az autonómia megszerzését. A szülő ilyenkor számos formában kifejezi aggodalmait a leválási törekvésekkel szemben. A családhoz láncolt gyermekek nevelésének része, hogy nagyon ki legyenek élezve a szülők, felnőttek igényeire, ezért különösen megterhelő számukra a szülő aggodalmainak ismételt végighallgatása.

Sok gyereket egészen korán befognak segíteni a szülői feladatok elvégzésébe. Az idősebb lányok különösen kitétek ennek: a főzés, takarítás, kisebb testvérekről való gondoskodás bármikor kiszervezhető rájuk. Szegényebb családokban a fiúk szokták magukra vállalni az anyagi biztonság megteremtését, az abból való részvállalást. Amíg ez nem túlterhelő számukra, addig ez rendszerben is van.

Ám vannak szülősitett gyerekek, akik túlzottan sok felelősséget hordoznak. Gyakori, hogy szüleik lelki terheiket is velük osztják meg. Figyelmen kívül hagyják, hogy – a látszat ellenére – egyetlen gyermek sem képes a felnőtt problémákkal az ő fejletlenebb lelki világában megküzdeni. És sokszor úgy alakul, hogy a szülők fizikailag vagy lelkileg távol vannak családjuktól, emiatt a gyerekek életkoruknak, igényeiknek nem megfelelő szerepekbe kerülnek.

Vannak, akik koraérett, egyes kis segítőkke válnak. Ezt a család erőnek, önállóságnak véli. Valójában a magát kevésnek érző szülő szorul rá arra, hogy gyermekét erősnek észlelje. Az ilyen gyerek belül üresnek, kifosztottnak érzi magát, aki számára a kapcsolódás, a közelség megélése csak a segítesen keresztül szerezhető meg. Gyerekkorában megbecsülést kap ezért, felnőttként viszont számos nehézséget él majd át munkájában, kapcsolataiban.

Más gyerekek kevésbé konkrét szerepet vesznek fel. Nem kis segédmunkások szüleik életében, hanem szó szerint gondoskodniuk kell egyik vagy mindkét szülőjükről. Sok családban él legalább egy olyan szülő, aki nem felel meg a szülőség feltételeinek (pl. depresszió, alkoholizmus vagy pszichés betegség miatt), ezért a gyermek belesodródik a gondoskodó szerepébe. Ha az egyik szülő magára marad, őt gyakran lekötik a családfenntartás feladatai, és olykor haragja miatt sem képes szülőtársáról gondoskodni. Ez a feladat a gyerekre marad, aki akár élethosszig úgy érzi, cselekvése nélkül valami szörnyűség fog történni, nélküle a szülő talán meg is halna.¹

Vannak gyerekek, akiknek meg kell tanulniuk atyáskodni vagy anyáskodni saját szüleik felett, mert a szülő tudattalanul úgy tekint rájuk, mintha saját szülőjét látná. Ha a gyermek nem felel meg az elégtelen szülője felé irányuló elvárásainak (márpedig gyermekként ez borítékolhatóan kudarcra van ítélve), akkor előbb-utóbb a szülői harag céltáblájává válik. Gyakori, hogy a szülő meglátja gyermekében a saját szüleit, és akképpen reagál rá, ahogy a velük való viszonyban volna adekvát a viselkedése.

1 Gyakran használt manipulatív szülői mondat a „ha már nem leszek...”, ami szintén ezt a szorongást aktiválja. A gyerekek számára a szülő halála élethosszig azt jelenti, hogy a gondoskodó felnőtt hiányában ők maguk is halálra vannak ítélve. Ezért életben tartásuk, jóindulatuk kivívása elsődleges belső parancsként működik.

A szülősitett gyermek az efféle nevelési módok hatására fokozottan tisztában lesz a felnőttek igényeivel. Eközben a saját igényeiről kevés tudással rendelkezik. Nem alakulnak ki stabil énhatárai, így később (pl. munkahelyen) is túlzott felelősséget tulajdonít majd magának. Kívülről jó gyerekek, majd jó embernek tűnik. Valójában (mivel büntették szükségletei, igényei kifejezése miatt) el van vágva haragos, követelő, érzelmes gyermeki részétől. Azok társaságát keresi, akik kontrollálatlanul megélik személyiségüknek ezt a szabadabb oldalát. Partnereként olyan társat választ, aki kiszolgáltatót neki, és akin kiélheti a kiszolgáltatóssággal szembeni kritikusságát. Felnőttként jóval többet tesz a világért, mint amennyi az ő része volna ebből.²

A család mint a növekedés és a megbetegedés helye

Kultúránkban, veti fel Salvador Minuchin strukturális családterapeuta, a család az a laboratórium, ahol az identitás élménye megszületik bennünk. Itt tanulunk meg tartozni valahová, és itt éljük át egyéniségünket, egyediségünket is. Életünk elején a család ad mintát és programot, amely többé-kevésbé élethosszig meghatározza gondolkodásunkat, érzelmeinket, kötődésünket, viselkedésünket.³

A gyermek és családja együtt fejlődik,⁴ és egészséges esetben minden családtag részt vesz családon kívüli kapcsolódásokban is. Nemcsak a gyermek alkalmazkodik családjához, hanem a család is alkalmazkodik a gyermek folyton változó életkorához, igényeihez, érdeklődéséhez. A gyermek különállóságának tapasztalata fokozatosan létrehozza és bővíti autonómiáját. Ez az ő egyéni mozgásteré. Eközben együttműködik azokkal a jól ismert, ismétlődő interakciókkal és szabályokkal, amelyek az adott családra stabilan jellemzőek. A család egyszerre áll ellent a változásnak, és támogatja is azt. A gyerekek többsége harcok árán nő fel.⁵

A család nem kizárólag a növekedés helyszíne lehet. A családterápia létét éppen annak köszönheti, hogy éles szemű terapeuták interakciós hasonlóságokat figyeltek meg bizonyos pszichiátriai betegségekkel élő emberek családjában. Felvetették, hogy az esetek nagy részében a pszichiátriai zavarok valójában a megnyomorító családi működések következményei. Összességében mégis azt mondhatjuk, hogy eddigi ismereteink szerint a család a legjobb emberi egység.⁶

2 NAPIER, A. Y., *A törekeny kapcsolat. Párterápia a gyakorlatban*, Animula, Budapest, 2000, 137–141.

3 MINUCHIN, S.: *Családok és családterápia*, Animula, Budapest, 2005, 49.

4 A családterápiában az egyéni fejlődés szakaszai mellett családi életciklusokról is beszélünk.

5 MINUCHIN, S., *i. m.*, 49–50.

6 Uo.

Még az egészséges családok is kihívásokkal, problémákkal szembesülnek. Az alkalmazkodás mindig stresszel jár. Miközben a család fejlődik, időről időre újra kell strukturálnia önmagát. A megváltozott körülményekhez úgy alkalmazkodik, hogy közben megőrzi folytonosságát, és a tagok pszichoszociális fejlődését is támogatja.⁷

A családszerkezet

A családi rendszer a kapcsolati mintákon keresztül működik. Ezek szabályai alkotják, alakítják a családszerkezetet. Vagyis a család felépítése alkalmazkodik ahhoz, amit a közös élet megkövetel. Az interakciók ismétlései kialakítják a tagok egymáshoz való kapcsolódásának hogyanjait és mikorjait. Az ismételt tranzakciók kapcsolati mintákká állnak össze. Ezek szabályozzák a viselkedést.

A családok életét olyan univerzális szabályok keretezik, mint például az, hogy szükség van valamilyen hierarchiára a működéshez, és a tagok kölcsönösen kiegészítik egymást, csapatként működnek. Emellett minden család kialakít csak rá jellemző elvárásokat is. Ezek a minták valamilyen korábbi nyílt vagy burkolt egyezkedés mentén alakulnak ki, és rövidesen automatikusan ismétlődnek.

A családi rendszer önfenntartó: a változással szemben ellenállást mutat, és a korábban rögzült mintákat a lehető leghosszabb ideig játékban tartja. Minél nagyobb a stressz, annál könnyebben aktiválódnak ezek a preferált tranzakciók. Ha a rendszer egyensúlya felborulni látszik, a családtagok általában egymást hibáztatják, és büntudatkeltéssel, a lojalításra (hűségre) való felszólítással igyekeznek helyreállítani a korábbi egyensúlyi állapotot. A család fennmaradásának képessége, mai szóval rezilienciája attól függ, rendelkezésre áll-e megfelelő számú alternatív tranzakciós minta, és elég könnyű-e aktiválni ezeket.

A családi rendszer a generációk, nemek, érdeklődés és különféle funkciók mentén alrendszerekre tagolódik. Minden egyén több alrendszer tagja is lehet, és ezekben a viszonylatokban a többi családtaggal sokféleképpen kerül interakciókba. Az alrendszerekhez és családi rendszerhez tartozás egyszerre nyújt fontos tapasztalatokat a valahova tartozás és a differenciált „én vagyok” identitás élménye kapcsán.⁸

7 MINUCHIN, S., *i. m.*, 52–53.

8 Uo., 53–54.

A határok

Az alrendszer határait az abban való részvétel szabályai alkotják. A határok segítenek fenntartani a rendszer tagoltságát, differenciáltságát. Ahhoz, hogy a család megfelelően működjön, az alrendszereket olyan világos, egyértelmű határoknak kell elválasztaniuk egymástól, amelyek a szükségtelen beavatkozást, befolyásolást kívül tartják, de elég rugalmasak és átjárhatóak a szükséges mértékű kommunikáció biztosításához. (Pl. a nagyszülők ne szólhassanak bele a szülők kapcsolatába, de tudjanak kommunikálni velük.) A strukturális családterápia számára a határok megléte, minősége alapvető diagnosztikai szempont.

Léteznek befelé forduló (vagy összeolvadt) és szétkapcsolt családok. Előbbiek saját mikrokozmoszt, atmoszférát hoznak létre, ami intenzívebb kommunikációt és törődést eredményez. Emiatt azonban a tagok közti távolság csökken, a határok elmosódnak. A családszerkezet gyengén differenciált, nehéz megmondani, ki melyik alrendszerhez tartozik. Ezek a rendszerek rosszul tolerálják a stresszt, kevés kapacitással rendelkeznek ahhoz, hogy szembenézzenek a változásokkal. Az összeolvadt családokban küzdelmes feladat szert tenni az autonómiára, és nehéz önállóan kezdeményezni, megküzdenni a kihívásokkal. Túlérzékenyek, minden ingerre azonnal és hevesen reagálnak. Minden rendhagyó viselkedés szorongást vált ki.

Más családoknál a határok merevek, ennek megfelelően az alrendszerek közötti kommunikáció nehézkes, a családszerkezet nem nyújt elég védelmet. A szétkapcsolt alrendszerek számára hiányos az odatartozás, lojalitás érzése, és hiányzik a kölcsönös függés és segítségadás tapasztalata. Tagjai akkor sem lépnek, amikor nagy szükség volna rájuk. Itt igazán nehéz kivenni a biztosítékot.

A legtöbb család valahol a két szélsőség között helyezkedik el. Időről időre minden családnak létrejönnek összeolvadt és szétkapcsolt alrendszerei. Ennek tipikus helyzete az, amikor a kisgyermek születésével az anya és újszülött gyermeke szimbiotikus közelségbe kerülnek egymással, aminek hatására az apa gyakran perifériára szorul, lekapcsolódik a házastársi alrendszerről. A gyerekek pszichoszociális fejlődése, majd szülőkről való leválása is egy hullámzó intenzitású szétkapcsolódási folyamat, ami a teljes anyagi és érzelmi szeparációig tart.

A fentiek fényében könnyű megérteni, miért tartja fontos feladatnak a strukturális családterápia a házastársi, a szülői és a gyermeki alrendszerek világos, rugalmas elhatárolását egymástól, és miért olyan fontos, hogy az egyes alrendszerek tagjain kívül más ne szólhasson bele, ne furakodhasson be az ott zajló tranzakciókba, interakciókba.⁹

9 Uo., 55–61.

Szülősítés vagy parentifikáció

Sok családban természetes megoldás, hogy a szülők megosztják hatalmukat a nagyobb gyerekekkel. A nagycsaládi élet, az egy-szülős család kihívásai, a kétkeresős család feladatai megkövetelik ezt tőlük. Ez nem feltétlenül jelent diszfunkciót, egészséges családok is működhetnek így. A gyerekek ilyenkor felelősségérzetet, kompetenciaérzést, önállóságot szerezhhetnek. Talpraesetté válhatnak, ezért önbizalommalelve vághatnak neki a világ fel-fedezésének.

Am ha a szülők nem fogalmazzák meg megfelelően a tekintély átadását a gyermeki alrendszer tagjai részére, az bonyodalmakhoz vezethet. Ugyanígy nehézséget okoz, ha a túl laza szülők a gyerekekre bízzák az iránymutatást, ellenőrzést és döntéshozatalt. Ilyenkor a szülősített gyermekkel szemben támasztott elvárások összeütközésbe kerülnek a gyermek saját igényeivel, és túlterhelik megküzdő kapacitásait.¹⁰ A családterápia célja, hogy a család-szerkezetet olyan módon rendezzék át, hogy mindenki a neki megfelelő alrendszerekbe kerüljön.¹¹

Láthatatlan lojalítások

Ákárcsak a feljebb hivatkozott Minuchin, úgy Böszörményi-Nagy Iván és Geraldine M. Spark¹² is kiemeli, hogy a szülősítés nem feltétlenül káros jelensége a családi kapcsolatoknak. Rosszul működő, diszfunkcionális családok esetében a parentifikáció a kapcsolatnak egy olyan megélése, mintha az ember gyereke (partnere stb.) a saját szülője lenne. Ez egy szubjektív torzítás, ami sokszor csupán a fantázia szintjén jelenik meg. (Ilyen például a szülőnek az a hiedelme, hogy a gyermeke különösen bölcs, zseni stb.) Ha a „nagykorúsítás” jól keretezett és átmeneti, az a személyiségfejlődés fontos része lehet. Am ha kizárólag a kötelezettség klímája határozza meg ezeket a helyzeteket, és ez tartósan fennáll, akkor a gyermek nagy eséllyel parentifikálódik.

Ha felnőtt szülősít felnőttet, ez általában a regresszió jele, azaz a felnőtt gyermeki énállapotot vesz fel, társára pedig a gondoskodó szülő képét vetíti. (Ezért várjuk el például betegségünk idején párunktól a gondoskodást.) Ha egy felnőtt ugyanezt egy gyerekekkel teszi, kettejük kapcsolata erősebben torzul: a kapcsolati, alrendszeri hierarchia megfordul.

10 A gyerekek érzelmfeldolgozó kapacitásának túlterhelődése kapcsán lásd a fejlődési vagy komplex traumatizációról írottakat: MOGYORÓSY-RÉVÉSZ, Zs.: *Érzelemszabályozás a gyakorlatban – Újrapcsolódás a belső biztonságához*, Kulcslyuk Kiadó, Budapest, 2021, 95–97.

11 MINUCHIN, S., *i. m.*, 93–94.

12 BÖSZÖRMÉNYI-NAGY, I. – SPARK, G. M., *Láthatatlan lojalítások. Kölcsönösség a családok generációkon átívelő kapcsolataiban*, Animula, Budapest, 2018.

A szülősítésnek érzelmi haszna is van: a személy legalább a fantáziájában nyer egy olyan jó szülőt, amilyenre érzése szerint mindig is szüksége lett volna. A mindenható szülői támasz elvesztése, akár konkrét (pl. válás, elköltözés, haláleset stb.), akár érzelmi síkon (pl. normál fejlődés eseményei, leválás) mindannyiunk tapasztalata. Ennek a múltbeli kapcsolatnak a visszacsinálása, meg nem történtté tétele tűnik megoldhatónak az aktuális kapcsolat bevonásával. Ez időnként még az érett felnőtteknél is megfigyelhető. „Egy kapcsolat olyan mértékben lesz érzelmileg jelentős nekünk, amilyen mértékben fel tudjuk ruházni azt a gyermeki beteljesedés regresszív fantáziáival” – írják.

Gyakori, hogy a szülő gyermekéhez generációsan egyenrangú társként viszonyul.¹³ A régmúlt olyan elrendezetlen érzelmei szivároghatnak át kapcsolatukba, mint a nehezítés. Az átvitel egyik legszélsőségesebb formája a nemzedéki határ szexuális áthágása, az incesztus. Alapja sokkal inkább egy destruktív, büntető motiváció, semmint valós heteroszexuális viszonyulás.¹⁴ Különösen a gyermekek ellen elkövetett szexuális bántalmazások esetében közismert az a tény, hogy az elkövetőt magát is ily módon bántalmazták gyermek- vagy fiatalkorában. Az elkövető azt adja tovább, amit ő is kapott.

A vérfertőzés a generációs és személyes határok hiányát jelzi a családban. Rendszerint a többi családtag tudtával, legalábbis sejtésével zajlik a folyamat. Az elkövető agressziója a gyerek szelfjét, énjét pusztítja el, aki magát nem gyerekként, hanem használt és kihasznált tárgyként észleli. Az elkövető motivációja is leginkább a harag, megtorlás vagy a narcisztikus önkielégítés.¹⁵

A legkielégítőbb emberi tapasztalat a kapcsolódás, a legnagyobb emberi fájdalom pedig a kapcsolat elvesztése vagy az attól való félelem. A gyermek elvesztése még akkor is a legfájóbb emberi élmény, ha csak a felnövés, függetlenedés folyamatában találkozzunk vele. A leválás a gyermekben mindenképp büntudatot kelt, mert tudja, hogy szülei bánatosak a történések miatt, és a szívük mélyén neheztelnek is rá megélt elárvulásuk közben. Ez a családi élet egyik legjelentősebb feszültségforrása. A szülő gyerekével való viszonyában újraéli saját szüleivel való viszonyulását is, és eközben sóvárog a megtartó szülő iránt. A saját gyermek így tesz gyermekké. Közeli kapcsolataimban hol alany leszek, hol tárgy. „Nem tudunk másokat úgy birtokolni, hogy ők ne birtokolnának minket” – állapítják meg Böszörmény-Nagyék.¹⁶

13 A pszichotrauma szakirodalmából tudjuk, hogy a traumatizált szülők gyakran képtelenek önmagukat és gyermeküket saját életkoruknak megfelelően észlelni. A gyermekre az agresszív, gonosz bántalmazó képét vetítetik ki, míg magukat éretlen gyermekként észlelik. Klienseimet ilyenkor arra kérem, figyeljék meg saját kezüket, hány éves ember kezét látják. Ez segít nekik felnőtt érzéseiket bevonni az észlelésbe.

14 BÖSZÖRMÉNYI-NAGY, I. – SPARK, G. M., *i. m.*, 118–119.

15 Uo., 179–180.

16 Uo., 119–120.

A gondviselő keresése

A párválasztásnak általában része a vágyainkat teljesítő szülő keresése. A kiegyensúlyozott kapcsolatban a kölcsönös szülősítések összességében nagyjából szimmetrikusak. Ha te kényeztetesz, később én is kényeztetni foglak – reméljük egymástól.

Előfordul, hogy a gondviselő szerepet a szülő – regresszív viselkedésével – gyermekétől provokálja ki. A szülők veszekedése, a válás körüli jogi hercehurca is tartós bizonytalanságot kelt a gyermekben, ami normál fejlődésüket megakasztja. Még ha szüleik nem is várják el tőlük a gondviselői szerepet, a gyerekek akkor is a család összeragasztásán dolgozhatnak. Nem csak a kihasználás terhelheti meg a gyermeket. Nehéz időszakokban automatikusan segítik vagy felvidítják kimerült szüleiket. A korárett működés elvárása vagy kiprovokálása megzavarja a fejlődést. Sokszor a testvéri közösség az, ami megvédi a gyerekeket az éretlen szülők gyermekéteg viselkedésétől.¹⁷

Az áldozati szerep

Az áldozat minden vallásban és világképben egyfajta egyezés az ember és az istenek között. A bibliai Izsák önként veszi magára az áldozatot. Ő az, aki azt tanácsolja apjának, Ábrahámnak, hogy kösse össze kezeit, mielőtt végez vele. Úgy cselekszik, mintha apjának apja volna. Az akaratlagos áldozat hatalmas társadalmi erő és kohézió forrása. A mártír szülő a család legsikeresebben kontrolláló ragasztóanyaga. Ez a bűnbakká tett gyerekekre is igaz. Az áldozat egyszerre akaratlagos közreműködő és egyszerre nyertes. Az ártatlan áldozat is érzelmi jutalmat kap a megfelelésért cserébe. A család gyakran a legérzékenyebb, mégis legtöbb kapacitással rendelkező tagját választja ki a feladatra. Sokszor a legproblémásabb családtag a legelérhetőbb, leginkább bevonható a nehézségek kezelésére. Máskor a család többi tagja összezárhat az erkölcsileg elítélt személlyel szemben, és ez teremti meg az összetartást.¹⁸

A jó gyerek

Vannak kevésbé feltűnő, csendesebb szerepek is, amelyek a szülősítés körébe tartoznak. A „jó gyerek” kezdetben az egészség és a kiválóság mintapéldánya. Valójában a problémásnak tartott hozzátartozó árnyékában él, és legalább annyira szenved. Üresnek, fásultnak érzi magát, és emiatt nem képes valódi teljesítményt nyújtani. Csak előírt szerepeket játszik el, hogy némi ren-

17 Uo., 120–121.

18 Uo., 121–122.

det vigyen a rendezetlenségbe. Ő a családi lojalitás és a helyes viselkedés élő szimbóluma. Jelenléte a család működésére csillapítólag hat. A felszíni nyugalma alatt sokszor reménytelenség, kétségbeesés és az inkompetencia érzése húzódik meg. A jó gyerek hozzájárulása akkor válik igazán látványossá, amikor (pl. továbbtanulás, költözés miatt) fizikailag elszakad a családjától. Ő pedig ekkor tudja kibontakoztatni valódi képességeit, hiszen már nem a család állandósult nehézségeivel van folyamatosan elfoglalva.

A szülősítés kapcsolati alapjai

Egy pár mindkét tagja a kapcsolatról, házasságról szóló tudatos és tudattalan elvárásokkal érkezik a kapcsolatba. Kezdetben a szerelem, szeretet, tisztelet és izgalmasság mérsékli az előbbutóbb felerősödő csalódottságukat. Az elvárások és kötelezettségek közösen meghozott kompromisszumai idővel létrehozzák az adás-kapás etikáját, kölcsönösségét.

Egyéni etikai beállítódásunk leginkább a szüleinkkel megélt, belsővé tett kapcsolatainkból ered. A kapcsolati, házassági harc éppen attól olyan irracionális, hogy mindkét oldalról ezek a saját származási családunkra jellemző etikai elvárások jelennek meg benne. A szülők elvárják az internalizált, belsővé tett elkötelezettséget a család értékei iránt, nem elégszenek meg a mechanikus engedelmességgel, egyszerű megalkuvással.

A szülősítésnek több célja, funkciója lehet. Általában a család egésze választja, „termeli ki” a bűnbakot. Ez még akkor is így van, ha látszólag az egyik szülő a ludas. Gyakori, hogy a szülősítés az éppen kirepülő, felnőtté váló gyerekről átszáll a születési sorban következő testvérré. Az összeolvadt, szimbiotikusan függő családok a házas gyerekeik lojalitását is folyamatosan próbák elé állítják (például gyermekük párkapcsolatának elutasításával, kötelező nagycsaládi programokkal stb.). A választási helyzetek olyan rébuszok, amelyeknek mélyén az a kérdés áll, kihez is vagyunk hűségesek: társunkhoz vagy szüleinkhez? A szülősített gyerek számára az öröm és felszabadultság helyett jelentős szenvedést hozhat minden új elköteleződési életesemény: házasság, új gyerek születése és így tovább.¹⁹

Könyvelés

Böszörményi-Nagy Iván egy olyan etikai elméletet dolgozott ki, amely az adás-kapás tudatos és tudattalan könyvelésére épül. Minden kapcsolat és minden család kintlévőségeket hoz létre ér-

¹⁹ Uo., 123–127.

demeivel a másik oldalon, és adósságokat halmoz fel mások jótéteményeinek következményeként.

A szülők gondoskodása adósságot halmoz fel gyermekük oldalán, ám ezt az adósságot mindenki saját gyermekeinek fizeti „vissza” – a róluk való gondoskodással. A tartósan parentifikált gyermek úgy érezheti, fel van mentve ez alól a kötelezettsége alól. Az anya mártírszerű működése gyermekében büntudattal terhelt lojalitást hoz létre. Az emiatt létrejövő ambivalencia megakadályozza a szülő iránti természetes rajongást, és idővel az anya iránti ellenséges kötődés alakul ki. Valójában ez is a rajongás egyik formája, csak fordított előjellel. A gyermek végső soron – intenzív érzéseivel – benne marad az anyával való kapcsolatában ahelyett, hogy új kapcsolatával, családjával foglalkozna.

Korunkban a nagy vagy kiterjesztett család iránti elköteleződés csökken, ezért könnyebben felerősödik a kötődés a mag- vagy nukleáris család irányába. Ez megágyaz a túlzott elköteleződéseknek. Előfordul, hogy valaki olyannyira elkötelezett az egyik irányba, hogy a másik kapcsolat irányába nem képes lojalitást érezni. Akkor is nehézségekbe ütközik elköteleződések fenntartani, ha hiányzik a szabadság és a függetlenség tapasztalata az egyénből. Ha az identitást nem sikerült megfelelően kidolgoznia a családban, a felnövekvő gyermek érett, differenciált kapcsolódások helyett végtelen szimbiózisokba olvad. Személyisége határa családja határaival esik egybe. Ha büntudatkeltéssel próbálják a gyermeket a családhoz kötni, az a szülőisétsnél is súlyosabb infantilizálódáshoz vezet. A már említett etikai modell egyik alap-tézise, hogy *csak azt tudjuk adni, amit magunk is kaptunk*. Ha a szülő individuációja és leválása saját szüleiről hiányos volt, nagy eséllyel ő is szimbiotikusan kapaszkodik majd saját gyermekébe, gátolva az ő leválását.²⁰ A személyiség differenciálatlansága és a kapcsolatokba való túlzott belefoglalódás, belebonyolódás szorosan összefügg. Szerzőink szerint az értelmetlen öndestrukció, a szülő elleni erőszakos támadások, a bűnözés vagy a pszichózis hátterében a szülők iránti tudattalan, inverz rajongás húzódnak. A szülőlétségi kísérletek akkor válnak problémássá, ha hátráltatni kezdik a gyermek fejlődését.

Az élet elején a szülő ad többet gyermekének, ezzel saját bevételi oldalán érdemeket halmoz fel a kapcsolati vagy családi főkönyvben. A növekvő gyermek visszajuttat a szülőnek, de nem konkrét, hanem pszichológiai formában. Sokszor a szülő úgy érzi, gyermeke tartozik neki, ha mással nem, hát legalább egy unokával. A szülő ilyenkor még gyermeke esküvőjén sem képes a közös sikert látni gyermeke felnevelésében és „kiházásításában”, ehelyett úgy érzi, elárulják.

Mint Böszörményi-Nagyék írják, a büntudattal terhelt lojalitás szimbiotikus függéshez vezet. Számos viselkedéses és pszicholó-

20 Ebben észrevehetjük a differenciálatlanság transzgenerációs átadásának mozzanatát.

giai tünet mögött a gyermek azon féelme húzódik meg, hogy képtelen megfelelni a szülő felől érkező kötelezettség-elvárásnak. Érzésre olyan ez, mint egy egyre növekvő, már régóta megfizethetetlen uzsorakölcsön.

A parentifikált személy perspektívájából nézve a szülősítés valójában kihasználás. Ennek kommunikációs módszerét a családterápia kettős kötésnek nevezi: a szülők egyszerre várnak engedelmességet gyermeküktől, miközben felnőtt jogosultságokkal ruházzák fel őt. Ennek a fogságnak a költsége a személyiségfejlődésnek és az autonómiatörekvésnek az elakadása.

A szülők általában tagadják szerepüket gyermekük parentifikálásában. A szülősítés folyamata közben figyelmen kívül hagyják annak várható káros következményeit. Ez a tudattalan elhárító mechanizmusok miatt van így. A szülő állandó büntudattal él amiatt, mert úgy érzi, elhagyta és elárulta saját szüleit. Fantáziájában akkor kerül egyensúlyba a családi főkönyv, ha ő a gyermeke felé törleszti felhalmozódott adósságait. Ezt fokozott odaadással, összefonódással szeretné elérni. Ezen a ponton érhető tetten a rend megfordulása, hisz gyermekével bánik úgy, ahogy valójában szüleivel szeretne. Gyermekét olyan felnőttként észleli, aki rendelkezik azokkal a belátásokkal, képességekkel, kapacitásokkal, amivel felnőtt szüleinek kellett volna. De ez nincs így. A szülő *múltbeli* szülő-kapcsolata ébred itt fel a gyermekével folytatott *aktuális* kapcsolatban.²¹

Összefoglalás

A megbetegítő családokra jellemző az alkalmatlan szereposztás. Az érzések, érzelmek teljes tartományának megélése akadályozott, féloldalas. Az egyén belső konfliktusai nem a személyen belül találnak megoldásra, hanem a kapcsolatokba kihelyezve okoznak nehézségeket, miközben a családtagok valaki más megváltoztatásával próbálják megoldani a helyzetet.

Vannak a jó, csendes, igazodó gyerekek, akik könnyen parentifikálódnak a családban. A „rossz gyerekek” szerepe is nagyon közel áll ehhez. A szülők ilyenkor gyermekeikre mint felnőttekre tekintenek, ők maguk pedig gyerekesen viselkednek. Ezekben a családokban a kapcsolatokat jellemző, tudattalan érzések a kétségbeesés, a harag, szomorúság.

A bűnbak-szerepre kijelölt gyerek kriminális viselkedése értelmezhető indirekt próbálkozásként a család összefogására. Ők gyakran nagyon is leválnak, önállóknak tűnnek, ám viselkedésük valójában a családi lojalitás inverz kifejeződése.

A gyerekek – túlélésük biztosítása érdekében – a végsőig lojálisak szüleihez. Előfordul, hogy kijelölik magukat a szülő fizi-

21 BÖSZÖRMÉNYI-NAGY, I. – SPARK, G. M., *i. m.*, 127–129.

kai vagy pszichés őrzőiként. Szülőjük szülőjeként kell helytállniuk. Ilyenkor beszélünk parentifikált gyerekekről.²²

Azok a szülők, akik nem voltak képesek megfelelően leválni, és átdolgozni ezzel kapcsolatos büntudatukat, tudattalanul lekötötteknek érzik magukat származási családjuk felé. Mivel kielégületlennek érzik magukat, gyerekeiket kezdik el használni: nekik próbálják törleszteni azokat az adósságokat, amelyekkel érzésük szerint szüleik felé tartoznak a gondoskodásért. Ha a gyerekeknek nem engedik meg, hogy gyerekek legyenek, akkor ők szüleik szemében „jók és szófogadóak” lesznek, valójában pedig szülői funkciókat vesznek át. Ez fejletlen, gyermeki idegrendszerüket túlterheli, ami fejlődésük elakadásához vezet. A szülők iránti lojalitás olyan erős, hogy könnyen elfogadják a parentifikált gyerek, a bűnbak vagy a szexuálisan kihasznált gyerek szerepét.

A szülők kapcsolatuk kezdetén arra számítanak, hogy társuk az idealizált saját szülő pótlása lesz életükben. Éppen azért kezdik el gyermekeiket használni szülő-helyettes tárgyként, mert kísérletük párjukkal szükségképpen kudarcba fulladt. A szülő egyszerűen szeretné uralni a múltbeli veszteség újraaktiválódását és a jelen kapcsolatában megélt érzelmi elmagányosodást.

Míg egy felnőtt nemet mondhat a parentifikációs kísérletekre, egy gyerek ki van szolgáltatva szüleinek. Felnőve mindez súlyos lojalitás-konfliktust okozhat. Az egészséges családokban a személy új és származási családja felé is egyaránt lojális lehet.

A parentifikált és bűnbakká tett gyerekek számos bajtól szenvednek: tanulási és magatartásproblémák, pszichoszomatikus betegségek, balesetezési hajlam, depresszió, öngyilkossági gondolatok vagy öngyilkossági szándék. Szülőként könnyen válhatnak bántalmazóvá. A parentifikált gyermek nem tud gyermek lenni, mert kénytelen elnyomni gyermeki igényeit. Ám mivel gyermek, előre borítékolható, hogy képtelen lesz maradéktalanul kielégíteni szülei szükségleteit. Nem tudja önerőből befoltozni a korábbi generációk okozta hiányt. Mire a gyermek felnőtt és szülő lesz, három szinten jelentkeznek igények, lojalitáselvárások az életében: az öregedő szülők, a házaspár és a saját gyerekei szintjén. Mindennek nem könnyű kiegyensúlyozottan megfelelni.

A terápia fontos feladata felmutatni a többgenerációs megközelítés lehetőségét, és azt, hogy minden generáció egyformán szenved. A kiegyenlítetlen tartozások feltárása és az azzal kapcsolatos büntudat feloldása, illetve a családszerkezet átalakítása ezekbe a családokba is békességet, nyugalmat, elégedettséget hozhat.²³

A parentifikáció hatásainak felismerése és kezelése nemcsak a családok, de a társadalom egészségesebb működéséhez is hozzájárulhat.

22 BÖSZÖRMÉNYI-NAGY, I. – SPARK, G. M., *i. m.*, 177–179.

23 Uo., 191–193.